

17.5.5 Donsdeken: warm, maar niet voor de gans

Donsveertjes 📖 zijn zeer lichte, veerkrachtige en goed isolerende vlokjes van duizenden vezelhaartjes van vooral watervogels. Ganzendons isoleert beter dan eendendons. Het waterafstotend dons van IJslandse wilde eidereenden dat in de winter wordt geproduceerd is het meest waardevol en dure isolatiemiddel (voor dekbedden).

Als het nat wordt heeft het uiteraard geen isolatiewaarde meer. Je kan een donsdeken 📖 wassen, maar je moet ze daarna dan snel, luchtig en grondig drogen.

Dons plukken is een eindeloos werk. Maar voor wat slaapcomfort kan je er bij het slachten misschien toch enkele winterdagen voor uittrekken.

De deken wordt meestal in meerder vakken gestikt (genaaid) om te vermijden dat het dons op enkele plekken gaat ophopen. Je krijgt hierdoor een gelijkmatiger verdeling.

(In Poolse, Hongaarse en Chinese kwekerijen worden (werden?) ganzen tot 4 maal tijdens hun bestaan levend geplukt. Dat is in de EU verboden. Terecht, lijkt me!)

Niet alleen van dons werden dekens gemaakt, ook van veren. Een 800 jaar oude Pueblo Indianendeken, gemaakt van 11.500 kalkoenveertjes is te zien in het Edge of the Cedars State Park Museum in Blanding, Utah. De kalkoenen werden niet als avondeten, maar meer als huisdieren of gezinsleden behandeld (en begraven). Ze werden waarschijnlijk (ca. 10 jaar lang?) pijnloos geplukt tijdens ruiperiodes. Er zouden vier tot tien dieren nodig zijn geweest om deze enkele dekens te maken door veren te weven in bijna 600 voet yucca-vezelkoord.

♪ *Wat is het verschil tussen onwetendheid en onverschilligheid?
Ik weet het niet en het kan me ook niet schelen.*

17.5.6 Matras, peluw, kussen en zetel vulling

Om te slapen of te rusten zoeken we graag een knus, comfortabel nest. Vooral in Latijns-Amerika wordt vaak in een hangmat 📖 geslapen. Christoffel Columbus bracht de hangmat mee naar Europa. Omdat ze weinig ruimte inneemt en door hun ophanging de bewegingen van het schip opvangen worden ze nu nog op (zeil)schepen gebruikt. Een doek of net tussen twee punten geknoopt volstaat om te luieren en te schommelen.

De oorspronkelijke vorm is zonder stokken. Je ligt er schuin in. In de grootste kan het zelfs dwars.

Met stokken die de lap openhouden lijkt het makkelijker, maar ze zijn instabieler en minder comfortabel.

Om de ondergrond zachter te maken hebben onze voorouders gebruikt wat ze in hun omgeving konden vinden. Droog materiaal op een droge plek, anders gaat het schimmelen en rotten: mos, bladeren, grassen en kruiden, huiden.

Om het materiaal samen te houden werd het in een beddenbak 📖 of in een ledikant 📖 gelegd, later eerst in zakken of matrassen 📖 genaaid van katoen (📖 tijk) (of jutte). Matras is terug te leiden tot het Arabisch al maṭraḥ 'het zitkussen' (Italiaans: materasso). Ledikant komt van het Franse Lit de camp (veldbed).

Meest gebruikt was de stromatras 📖. Nog in 1958 kregen kersverse dienstplichtigen in de kazerne als eerste opdracht hun strozak te vullen met stro. Stromatrassen moeten heel vaak en goed gelucht worden. De vulling werd 1 tot 4x per jaar vernieuwd. Het oude stro kwam via de stal en de composthoop terug in de ecologische kringloop. Soms werd er lielevrouwebedstro (📖 Galium odorata) gemengd om het beter te laten geuren.

Ook gageel, kruisemunt en koriander werden gebruikt om ongedierte weg te houden. Geel Walstro of Echt Walstro (Galium verum) werd gebruikt als luchtverfrisser en vulling die zelfs vlooiën doodde.

Ook de wortels van de koningsvaren (Osmunda regalis) werden gedroogd en het blad werd als luiswerende matrasvulling 📖 toegepast.

Gedroogd zeegras (📖 Zostera) is sterk, rot niet en isoleert goed. Het is stevig, veerkrachtig en heeft een fijne structuur. Behalve als matras- en zetelvulling was het ook eeuwenlang een prima dakbedekking en kierendichter. Het werd ook gebruikt als sterke bekleding voor zeedijken.

Aan de oude zuidkust van Wieringen (nl) ligt er een die meer dan 100 jaar dienst deed.

Het lange, witte pluus van het zaad van veenpluis (Eriophorum angustifolium) diende als zachte kussen- en matrasvulling, evenals lisdoddepluis (Typha latifolia). Veenpluis diende ook als ersatzwol en kaaswiek.


Ook heide werd (mogelijk bij gebrek aan beter alternatief) gebruikt.

(Later is er hiervoor veel kapok, de zachte vezels uit de vruchten van een kapokboom (Ceiba pentandra), ingevoerd.)

De goedkoopste slaapplek? Die vond je tijdens de industriële revolutie in 'doss-houses'. Als een schamel bed nog te duur was (alles aan drank besteed) kon je voor een penny een plaats huren aan een gespannen touw. Er zijn nog foto's van deze 'hangovers' die mogelijk hun naam gaven aan deze 'kater'.

Een bedrijf zocht via een wedstrijd het oudste matras. Zo konden ze die met dezelfde types nieuwe matrassen vergelijken. Het gewicht verdubbelde na verloop van tijd. Er zitten ongeveer 1,5 miljoen huismijten in je bed, samen met hun uitwerpselen, dode huidcellen (ongeveer 2 gram per nacht), haren, schimmels en bacteriën.

Je verliest ongeveer 3 liter zweet per week tijdens het slapen, ca. 1.800 liter op tien jaar. Een gemiddeld kussen bevat 350.000 bacteriën. Je droomt dus op een heel dierenpark of ecosysteem (waar je deel van uitmaakt) met archeologische lagen van je slaapverleden.

Een futon  is een dunne matras (Japan) die bestaat uit een shiki-buton (bodemmatras) en een kake-buton (dikke gevulde en doorgestikte deken). Er hoort ook nog een zomerdeken (grote handdoek, taoruketto) bij en een kussen (makura), meestal gevuld met bonen of boekweitkaf. De futon ligt op een van rijststro gevlochten tatami (vloermat, ca. 90 x 180cm) en overdag opgerold als zitbank.

♪ Dat belooft, mama kocht een nieuw gescheldschapspel.

Dierlijke materialen

Een matras gevuld met ganzenveren of eendenveren werd ook wel een 'schudbed' genoemd omdat het vaak (soms dagelijks) opgeschud moest worden om het materiaal egaal verspreid en zacht te houden. Dat geldt ook voor wol (dat anders zou kunnen vervilten).

Paardenhaar 📖 is duurzaam materiaal dat tegenwoordig nog wordt toegepast als afdeklaag. Paardenhaar zou nog veerkrachtiger worden als het een krulbehandeling krijgt door het te stomen bij temperaturen boven de 100 graden.

De matras kwam meestal te liggen op een vlechtwerk van takken, touwen of leren riemen, of een lattenbak met planken.

In de periode voor WO II, op kasteel Zangerij in Eigenbilzen (Ferdinand Jans):

De bovenmeiden maakten in het voorjaar alle matrassen los en schudden de vulling uit op de zolderkamers. Alles werd dan los geplukt en terug in de beddenzaken gestoken. Dit omvangrijk werk nam weken in beslag en werd uitgevoerd in groepen van 10 tot 20 meisjes.

Een peluw (📖 Latijn: pulvinus) is een hoofdmatrix of groot kussen. Een kussen 📖 (Latijn: coxinus) was een zak met zachte vulling, om delen van het lichaam te ondersteunen (of als schokbreker bij sommige werken).

Tegenwoordig worden er nog met boekweitdoppen gevulde hoofdkussens.

(Ook met kersenpitten 📖, die je lekker in de oven kan opwarmen. Je kan kersen ontpitten op een flesje met een opening waar de **kers** niet doorheen kan, maar de pit wel. Prik de pit er door met een eetstokje, rietje of buisje. (Of de pit met een haarspeld of paperclip uit de kers wippen.))

Hemelbedden 📖 waren destijds niet zo romantisch bedoeld als ze nu lijken. De overkapping ('hemel') bood bescherming tegen muizen en vuil die anders uit het rieten dak op en in het bed konden vallen. Rond 1500 hadden de meeste huizen strooien daken. Bij hevige regen konden er al eens schuilende katten (en honden) af en uitvallen. Vandaar 'it's raining cats and dogs'. Ook andere aardbewoners gingen er schuilen. Insecten, muizen,... Sommige vielen, en anderen lieten iets vallen. Dat was vooral voor het beddengoed onappetijtelijk. Om decoraties te vermijden werden er 4 palen rond het bed gezet met daarover een beschermend laken. Zo ontstond het romantische '**hemelbed**'. Gordijnen rondom konden vliegende insecten weren, gaven extra isolatie en wat privacy. (Ook waardigheidstekens als altaren, preekstoelen, doopvonten, tronen enz. kregen daarom vaak een statig baldakijn 📖.)

Een **bedste(d)e** 📖 is een met deurtjes of een gordijn afsluitbare slaapplek in een wandkast (ook in de woonkamer). Ze bestaat ook al dubbeldekker, met 2 boven elkaar. Voordeel is dat de kleine ruimte door de lichaamswarmte makkelijk opgewarmd wordt.

Blijkbaar woel en draai ik nogal wat in bed. En heb weinig zin om veel tijd te spenderen aan bedden opmaken. De oplossing: een stel elastische bretellen 📖 met klemmen houden onder de matras door het hoeslaken netjes op zijn plaats.

🎵 Arts: 'U moet niet steeds al uw zorgen en problemen mee naar bed nemen!'
'Maar mijn vrouw wil niet alleen slapen!'

'Kennis is niet de massa informatie die voorhanden is, kennis is de kunde om onzin van zin te onderscheiden, de gave om het weten te ordenen, de kunst om denken niet van ervaring los te koppelen. Kennis is niet wat je weet, maar hoe je weet, ze wordt bepaald door structuur, niet door hoeveelheid; niet door snelheid, maar door inzicht.'

(Stefan Hertmans in zijn essaybundel 'Verschuivingen' blz. 54)